

INTERSECCIONALITATS I ALIANCES

Gènere i nació: contradicció irreconciliable o intersecció d'eixos?

Maria Rodó-Zárate



[Nadia Sanmartin](#)

Els estudis sobre nacions, nacionalismes i identitats nacionals tradicionalment han menystingut la perspectiva de gènere, obviant com la mateixa construcció dels estats i les nacions està generitzada i com té efectes diferents sobre homes i dones. Contra aquest biaix i falta de rigor en anàlisis que parteixen d'un suposat neutre quan en realitat s'estan centrant en les experiències, perspectives i conceptualitzacions masculines, les teòriques feministes han mostrat com el gènere és fonamental per entendre aquestes qüestions. Diverses autores han assenyalat com els cossos de les dones i els seus moviments han estat tradicionalment controlats, vigilats i regulats per als interessos de les nacions.

Les relacions entre gènere, nació i feminisme i nacionalisme

Nira Yuval-Davis i Floya Anthias, en el seu llibre *Women-Nation-State* (1989), van ser de les primeres en identificar les dimensions en les que les dones se situaven en relació als nacionalismes. Les autores mostren com les dones s'han concebut com a reproductores biològiques de la nació, fet que ha implicat regulacions i restriccions dels seus drets sexuals i reproductius. Un exemple en podrien ser les esterilitzacions forçoses contra dones de determinades ètnies, com és el cas del programa d'esterilitzacions efectuat per Fujimori (Perú) a la dècada dels noranta contra dones indígenes. Però també s'han concebut com a reproductores socials dels membres del grup i de les seves formes culturals i com a símbols

de les diferències entre grups i símbols de la nació, fent que els cossos de les dones es converteixin en camps de batalla per les lluites entre grups. Les violacions sistemàtiques com a armes de guerra en conflictes bèl·lics en seria un exemple.

Altres autores han mostrat com el binarisme de gènere i l'heterosexisme són constitutius de la formació dels estats moderns occidentals (Peterson, 1999) i com la mateixa forma d'entendre què és la ciutadania i la política es basen en concepcions generitzades que separen allò públic (polític) d'allò privat (no polític) i reclouen a les dones en l'esfera privada, deixant-les fora del mateix contracte social que constitueix l'estat (Pateman, 1988). En relació als moviments feministes i els nacionalistes, s'ha mostrat també com tradicionalment hi ha hagut tensions fonamentals entre els dos moviments: les relacions patriarcals dins els moviments nacionalistes, la permanent acusació de que les feministes generen divisió o el "ara no és el moment" com a forma de no incorporar les demandes feministes a l'agenda política són tensions que evidencien la 'mala relació' entre feministes i nacionalistes (Vickers, 2000).

Així, les conseqüències negatives que els nacionalismes, les nacions i la seva defensa, reproducció i manteniment han tingut per les dones és evident i continua sent imprescindible mostrar com es donen aquests processos i com impliquen formes diverses de violència contra les dones i contra els cossos feminitzats. Com també és fonamental mostrar la relació entre la construcció dels estats-nació i el desenvolupament i manteniment del capitalisme. Si bé aquest aspecte és crucial, la tendència generalitzada a centrar-se (només) en les conseqüències negatives amaga part de la complexitat del tema. Per exemple, algunes autores han mostrat com el feminisme ha estat compatible amb els moviments antiimperialistes d'alliberament nacional a l'Àsia i a Amèrica Llatina, mostrant com des del Sud Global es podia reconceptualitzar el nacionalisme de forma no essencialista i des de la base de forma que potenciés la creació tant de processos democràtics com de la mateixa lluita feminista en els seus territoris (Jayawardena, 1986; Seodu Herr, 2003).

Però, i a Europa? En general s'assumeix que les feministes occidentals no veuen els projectes nacionals com a potenciadors de l'alliberament de les dones o la lluita feminista, fent que s'acostumi a veure el feminisme i el nacionalisme com a posicions ideològicament incompatibles (Kaplan, 1997). En el context actual de creixement del nacionalisme d'extrema dreta, del feixisme i dels discursos d'odi contra dones, migrants i persones LGTBI és imprescindible analitzar i mostrar com certs discursos nacionalistes estan fonamentalment construïts sobre visions patriarcals i misògines. Però tot el que té a veure amb la idea de nació o de poble està directament vinculat amb aquest tipus de visions?

Un primer apunt és fer visible que la gran majoria de crítiques es basen en discursos nacionalistes dels estats-nació, obviant que (també a Europa!) hi ha processos polítics d'alliberament nacional i lluites per l'autodeterminació i que són espais on també hi participen feministes des de posicions d'esquerres, crítiques i emancipadores. Però aquestes postures feministes i les seves propostes polítiques acostumen a quedar en un angle mort enmig de diversos fronts. Els mitjans de comunicació i l'acadèmia no acostumen a referir-se ni a estudiar aquestes propostes, i des de l'activisme també es contribueix a

aquesta invisibilització tant per part de feministes nacionalistes dels estats dominants, seguint lògiques imperialistes, com per part dels mateixos moviments d'alliberament nacional que, per les dinàmiques internes marcades per relacions patriarcal, no acostumen a donar veu a les visions feministes dins els seus moviments. A més, s'acostumen a considerar en oposició i en base a una lògica de competitivitat: lluitar per uns drets va en detriment de la lluita per uns altres. Aquesta visió monofocal ignora que les persones estem posicionades en múltiples posicions (de gènere, de classe, de nació, orientació sexual, etc.) i que vivim les desigualtats i les discriminacions de forma interrelacionada.

El que vull mostrar en les següents línies és que aquestes veus de feministes en moviments per l'alliberament nacional existeixen i són potencialment transformadores pel que aporten tant a debats en relació a la nació, la identitat nacional i el nacionalisme com pel que aporten al feminisme en general i en relació a la interseccionalitat en concret.

La teoria de la interseccionalitat, situada

En primer lloc, què és la interseccionalitat? La interseccionalitat és una teoria sorgida als anys vuitanta als Estats Units en el sí del moviment de les Feministes Negres. Kimberlé Crenshaw (1991) posà nom a tota una reflexió política i teòrica que s'estava donant en relació a com el gènere i la raça eren eixos de desigualtat que es relacionaven entre ells per provocar formes concretes d'opressió. Crenshaw ho va aplicar a l'àmbit legal però ràpidament es va expandir en l'àmbit acadèmic, polític i institucional per pensar sobre com els diferents eixos de desigualtats (incloent la classe social, l'orientació sexual, l'edat o la identitat religiosa) s'entrecreuen i com no es pot entendre com es configura la desigualtat si no es té en compte la multiplicitat d'eixos i les relacions entre ells. Una de les qüestions centrals que mostra la interseccionalitat és també que totes les persones estem situades en posicions d'opressió i de privilegi que podem viure simultàniament. Per exemple, jo puc estar patint una opressió com a dona i exercint un privilegi com a blanca. A més, els efectes que tingui això sobre la meua experiència variaran segons el moment i el lloc (a casa, a la feina, al carrer, en un país estranger) on em trobi.

Les veus de feministes en moviments per l'alliberament nacional existeixen i són potencialment transformadores pel que aporten tant a debats en relació a la nació, la identitat nacional i el nacionalisme com pel que aporten al feminisme en general i en relació a la interseccionalitat en concret

És imprescindible situar les arrels de la interseccionalitat en el Feminisme Negre per no perdre el seu potencial transformador i la seva radicalitat. Moltes autores (veure Hancock 2016) han identificat com des de diversos àmbits hi ha una tendència a marginalitzar les qüestions relacionades amb la discriminació racial i silenciar

les veus, experiències i contribucions de les dones negres fins i tot quan es parla sobre la interseccionalitat. Alhora, i aplicant la mateixa perspectiva interseccional, és rellevant veure el sorgiment de la teoria de la interseccionalitat als Estats Units des d'una perspectiva global, ja que és important també evidenciar que es donà en un context d'imperialisme econòmic, polític i cultural i d'hegemonia anglosaxona en la producció de coneixement.

Aquesta situació ha estat la que ha permès la difusió de certes autores i idees per tot el món però que ha contribuït alhora a la invisibilització d'altres propostes en contextos més perifèrics o en llengües minoritzades. Com a exemple, el 1899, al Perú, Clorinda Matto de Turner denunciava al llibre *Aves sin nido* la vulnerabilitat de ser una dona indígena en relació a l'abús sexual perpetrat per la classe local governant (vegueu Viveros Vigoya 2016). I en el nostre context, als anys setanta, ja hi havia autores que mostraven la interseccionalitat de les lluites en els seus textos. Com el cas de Maria Mercè Marçal i el feminisme independentista. Això no s'ha de veure com una lluita per veure 'qui va ser primera', sinó com a manera de comprendre la interseccionalitat com a forma de pensament situat, complex i transformador que sorgeix de col·lectius marginalitzats arreu del món per a poder comprendre's a ells mateixos i establir nous conceptes i formes de resistència política, fugint de jerarquies i competicions entre opressions que es viuen de forma simultània.

Feminisme independentista i Maria Mercè Marçal

Maria Mercè Marçal (Ivars d'Urgell, 1952 - Barcelona, 1998) va ser una poeta, narradora, editora, traductora, catedràtica d'institut de català i activista política i cultural. Es considera una de les poetes més reconegudes de la literatura catalana del segle XX, guardonada amb multitud de premis i traduïda a diversos idiomes. Segurament la seva Divisa n'és un dels referents referent més conegut: "A l'atzar agraeixo tres dons: haver nascut dona/ de classe obrera i nació oprimida./ I el tèrbol atzur de ser tres voltes rebel" (Marçal 1977). Publicada a 1977, els seus versos apunten cap a la mateixa direcció que apuntaven els primers textos sobre interseccionalitat als Estats Units: l'experiència de posicions d'opressió múltiples però també el reconeixement d'aquestes opressions com a fonts de coneixement, d'acció política, de rebel·lia. Divisa surt de l'experiència viscuda i la pràctica política i agafa forma de versos, de lema. Com ho van fer les feministes negres en el seu moment. Però en aquest cas la raça no n'és l'eix vertebrador sinó que ho és la classe i la nació, com ho era al mateix temps al País Basc i Galícia amb la triple opressió. Una triple opressió que Marçal plasma en la seva obra literària però també en els menys coneguts textos polítics que va escriure.

Un d'ells és el text "Dona i Nació" que va fer conjuntament amb altres companyes feministes (Olivares et al., 1982) i que de forma pionera i quasi premonitòria, afirma que "el feminisme ha d'ésser una eina d'alliberament global que trenqui la cadena d'opressions interrelacionades i difícilment destriables damunt la qual s'assenta la societat" i critica aquelles postures, tant dins el moviment feminista com en els moviments independentistes d'esquerres, que pretenen "negar que un i altre espai s'interseccionin en algun punt,

sostenir que ens trobem davant dos camps que s'exclouen mútuament o que no tenen res a veure". Sobre l'experiència personal i la pràctica política, mostren també com "allò que a nivell personal experimentàvem de forma absolutament indestruïble, ens calia dissociar-ho i mantenir una actitud constant de tensió i incomoditat, vivint la incomprensió profunda cap al feminisme; en el moviment feminista, la reticència enfront de la qüestió nacional i, a la pràctica, una inèrcia espanyolista inqüestionada". L'experiència d'opressió, com en el cas del Feminisme Negre, apareix com a dissociada de la pràctica política majoritària. I aquesta mateixa dissociació l'expressava Marçal també en relació a la qüestió de classe: "l'angoixa que comporta haver de lliurar dues batalles simultànies i sovint poc harmòniques entre si: contra l'opressió de classe i l'opressió sexista, que es manifesta quotidianament també en les files dels qui combaten el capital" (Marçal, 1979).

Maria Mercè Marçal tenia també una forma concreta de comprendre la qüestió nacional, sempre interrelacionada amb la classe social i el gènere. Com afirmava l'autora, "no creiem que hi hagi una altra via revolucionària als Països Catalans que la unificació del moviment popular en una alternativa d'alliberament nacional, socialista i no patriarcal" (Marçal, 1979). La seva defensa de la qüestió nacional s'emmarcava doncs en els Països Catalans, i basava la construcció nacional en la idea que s'havia de fer "des d'un moviment popular, antiburgès, d'esquerres i amb la voluntat d'integració de la població immigrada" (Julià, 2017: 141), amb un caràcter també internacionalista, de solidaritat amb altres pobles i on la qüestió ecologista hi tenia un pes molt central.

L'aplicació de la mirada interseccional a la relació entre feminisme i nacionalisme

Aquesta perspectiva de pensament de tipus interseccional que mostren els textos de Marçal i que es podria trobar en l'actualitat en els discursos de grups feministes independentistes assenyala diferents qüestions. En primer lloc, que, seguint una perspectiva interseccional, l'eix nacional i el de gènere són diferenciats i no existeix una correlació predefinida entre ells. És a dir, hi ha dones en nacions oprimides i dones en nacions opressores, feministes independentistes i feministes estatalistes, moviments/pràctiques/discursos independentistes feministes i moviments/pràctiques/discursos independentistes patriarcal. Cal reconèixer aquesta variabilitat per poder ser crítiques dins els propis moviments, amb les pròpies pràctiques i també per evidenciar les contradiccions de qui creu que és neutre en relació a un eix.

En segon lloc, que és possible incloure la qüestió nacional com a eix de desigualtat en un marc feminista interseccional. La qüestió nacional no només afecta o té efectes sobre les dones o sobre les lluites feministes sinó que les dones també formem part de la nació i per tant també patim vulneracions dels nostres drets lingüístics, culturals o polítics. És a dir, a les dones no només ens afecten les qüestions de gènere sinó que també ens afecta que la nostra pròpia llengua sigui minoritzada, per exemple. En aquest sentit, la qüestió nacional i la de gènere no només s'han de veure en termes d'oposició (el nacionalisme va contra els drets de les dones o el feminisme va contra l'alliberament del poble) sinó també en termes de complementaritat, ja que les dones també formem part de les nacions i també patim les

vulneracions de drets com a poble.

En tercer lloc, que els feminismes i en general el pensament d'esquerres transformador pot concebre la qüestió nacional des de perspectives no essencialistes, ni excloents, ni identitàries i que es pot concebre el dret d'autodeterminació i pensar-se com a poble lluny de visions etnicistes i supremacistes. La lluita pel dret a l'autodeterminació i contra estats repressors pot construir-se sobre una voluntat compartida i no sobre identitats rígides. Que pugui ser així no vol dir que ho sigui d'entrada i en moments d'intensificació del conflicte polític com l'actual és quan més cal frenar posicions nacionalistes excloents i identitàries. La vinculació i la incorporació d'altres lluites, com la feminista, però també moviments sindicals, estudiantils, juvenils, pel dret a l'habitatge, antiracistes, LGTBI, antimilitaristes o ecologistes pot ser una forma de donar un contingut emancipador a la lluita d'alliberament nacional lluny de guerres de banderes, patriotismes i nacionalismes excloents. Com també ho és la solidaritat internacionalista amb altres pobles i lluites dins l'estat espanyol i fora d'aquest. I un exemple clar que es pot fer així és precisament el cas del Kurdistan i el seu projecte del confederalisme democràtic (Öcalan 2015).

I en quart lloc, el que també mostra la perspectiva interseccional sobre la qüestió nacional és que és fonamental partir de la complexitat de les relacions de privilegi i opressió. En el nostre context, s'estan donant situacions de vulneració gravíssima de drets fonamentals i de repressió a la dissidència política amb l'objectiu de mantenir unes fronteres imposades i el monopoli de la violència de l'estat. La repressió política n'és la cara més crua i evident, però la violència quotidiana, la manca de solidaritat de certs sectors d'esquerres estatals, la catalanofòbia que impregna els discursos polítics i els atacs a la llengua, la cultura i les institucions són també part de l'opressió com a poble. Però en el nostre context no podem parlar de nacions i d'estats sense tenir en compte, des d'una perspectiva global, que Catalunya, i els Països Catalans, tenen un present i un passat colonitzador del que encara ara ens en beneficiem. Cal analitzar com el racisme impregna la societat catalana, les institucions, els processos polítics i els discursos transformadors, que sovint amaguen un privilegi blanc emmascarat en la correcció política. I cal també assumir que pertànyer a Europa té conseqüències negatives per les classes popular però que també implica certs privilegis. Europa és avui en dia una fortalesa mantinguda rere unes fronteres assassines i Catalunya és dins de les seves tanques. I això té efectes desiguals sobre les persones segons el seu color de pell, origen o nacionalitat. I moltes gaudim d'aquest privilegi quan ensenyem el nostre passaport europeu en un aeroport o quan no hem de patir per ser identificades per la policia en una mobilització perquè som "autòctones" i això no implicarà, per exemple, la deportació. La crítica postcolonial, decolonial i antiracista poden ser antídots contra certes actituds i pràctiques, com també ho és la solidaritat amb altres pobles i amb les lluites que s'estan donant en el nostre context.

Els eixos de gènere i nació, relacionats amb les qüestions de classe social, orientació sexual, origen, identitat religiosa o edat entre altres, cal comprendre'ls des de la seva complexitat i assumint que no hi ha postures neutres. Com a feministes cal que aportem visions no essencialistes ni excloents sobre la qüestió nacional. Al llibre Terra de Ningú. Perspectives feministes sobre la independència (Gatamaula, 2017) hi ha desenes d'aportacions en aquest sentit per part d'activistes i acadèmiques que parlen des de

posicions ideològiques, identitàries i vitals ben diferents. Unes aportacions que permeten aturar-se en els matisos, en les complexitat i en les contradiccions bevent de tots els sabers feministes que s'han estat construïnt en les darreres dècades. Aquestes veus, doncs, existeixen, el que cal es donar-los la centralitat que mereixen per a construir plegades nous marcs emancipadors.



Maria Rodó-Zárate

Maria Rodó-Zárate és professora *tenure track* del Departament de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona. És llicenciada en Ciències Polítiques (UAB), té un màster en Estudis de Dona, Gènere i Ciutadania (UB) i és doctora en Geografia (UAB). La seva recerca se centra en l'estudi de les desigualtats socials des d'una perspectiva interseccional, espacial i emocional aplicada a temes com el dret a la ciutat, la violència masclista o l'LGBTI-fòbia. Està interessada en les articulacions espacials entre categories socials com el gènere, la classe, l'ètnia, l'orientació sexual, l'edat o la (dis)capacitat, i els seus efectes en l'experiència vital. És autora del llibre *Interseccionalitat: desigualtats, llocs i emocions* (2021).